

Є.П. Костик

КНИГА В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ПЕРІОДУ НЕПУ

Українське село завжди було і залишається предметом дослідження науковців, тому що є не тільки виробником матеріальних благ і основою достатку, а й невичерпним джерелом та надійним хранителем духовних і культурних цінностей нашого народу [1, 1]. На сьогодні актуальною є проблема дослідження культурно-освітніх процесів, які проходили в українському селі непівської доби. Особлива роль відводиться поширенню книжки серед селян, адже вона була невід'ємною складовою частиною у їхньому культурно-освітньому і духовному розвитку. В історіографії з'явилися статті, монографічні дослідження, збірники документів і матеріалів, які тією чи іншою мірою висвітлюють це питання [2, 1], але досі відсутні конкретні дослідження, які б розкривали умови забезпечення та споживчі інтереси селян на книжкову продукцію. Виходячи з цього, автор статті ставить за мету дослідити особливості попиту та пропозиції на книги в українському селі періоду непу. Об'єкт вивчення – книга в українському селі 1921–1928 рр., предмет – попит і пропозиція на неї.

Нова економічна політика, що прийшла на зміну військовому комунізму, стала поворотним моментом у видавничій справі. На той час як місто, так і село мали потребу у друкованій продукції, це було пов'язано із дестабілізацією видавничої галузі та її матеріально-технічної бази внаслідок воєнних подій попередніх років, браком висококваліфікованих кадрів та інших причин, які з'явилися зі встановленням радянської влади. Це питання керівництво країни розпочало вирішувати шляхом упровадження законодавчих актів. Основні правила розподілу друкованих видань зосереджувались у положенні РНК УСРР від 14 жовтня 1921 р. „Про порядок розподілу друкованих видань”. Згідно з цією постановою, всі твори друку можна було придбати тільки за відповідну плату, а їх розподіл і розповсюдження здійснював виключно Всеукрдержвидав [3, 177]. Наприкінці 1921 р. Всеукрдержвидав був по-збавлений свого монопольного становища в галузі книгодрукування [4, 52]. Формально перехід на нові принципи роботи у видавничій галузі розпочався з видання декрету РКП(б) від 28 листопада 1921 р. „О платности книг”, який давав змогу видавництвам здійснювати видавничий процес, використовуючи принципи ринкової економіки [5, 2], а також зміцнити матеріальну бази українських книговидавництв, звернути їхню увагу на необхідність серйознішого вивчення запитів читачів, зменшення відомчих видань [4, 53]. Була дозволена діяльність видавництвам усіх форм власності. Однак, якщо, з одного боку, держава робила позитивні зрушення щодо розвитку видавничої галузі, то з іншого – втілювала в життя її тотальний контроль та нагляд, особливо це стосувалося приватних та кооперативних видавництв.

У 1920-х рр. книжкову продукцію для українського читача випускали два книговидавничі центри – Харків (Державне видавництво України (ДВУ), „Книгоспілка”, „Космос”, „Наукова думка”, „Плужанин”, „Пролетарій”, „Радянський селянин”, „Рух”, „Труд”, „Універсальне наукове видавництво”, видавництво Народного комісаріату юстиції УСРР,

„Український робітник”, Центрвидав та ін.) та Київ (видавництво Всеукраїнської академії наук, видавництво Спілки революційних письменників „Західна Україна”, „Культур-Ліга”, „Слово”, „Сяйво”, „Час” та ін.) [4, 75]. Поряд із українськими видавництвами розгалужену мережу книжкових магазинів в Україні мали й видавництва РРФСР (Державне видавництво РСФРР „ГІЗ”, видавництва „Красная новь”, „Земля и фабрика”, „Работник просвещения”, „Молодая гвардия”, „Гостехиздат”, „Новая деревня”, „При-бой”, „Московский рабочий”, „Новая Москва”, „Центроиздат”, „Транспечать”, „Комкадемия”, видавництво АН СРСР та ряд ін-ших). Усі зазначені вище видавництва тією чи іншою мірою забезпечували друкованою продукцією українське село непівської доби.

Серед цих видавництв були й такі, що орієнтувалися виключно на сільського споживача. Першою спробою була постанова Раднаркому УСРР від 29 березня 1922 р. про створення акціонерного товариства „Село-книга” [6, 251–252]. За статутом акціонерне товариство повинно було організувати книжкові склади в усіх губернських і великих повітових містах; йому надавалося монопольне право розповсюджувати ряд жур-налів Наркомосвіти, укладати договори зі школами на поста-чання їм підручників і шкільного приладдя. Торгівля книгою мала відбуватися у селянських будинках – осередках політосвітньої роботи на селі. Однак спроба ця не вдалася, бо сільбуді не були пристосовані до проведення господарської діяльності. Вже в 1923 р. товариство „Село-книга” було ліквідовано [7, 10].

Іншим шляхом пішла Всеукраїнська кооперативна книготорговельна і видавнича спілка „Книгоспілка”, яка відновила роботу у 1922 р. Вона зробила ставку на сільські споживчі товариства. Її завдання полягало у забезпеченні спеціальною літературою усіх видів кооперативів [8, 26]. Для видання сільськогосподарської літератури також організували видавництво Наркомзему УСРР „Радянський селянин”.

Випуск книг у республіці зростає швидко і послідовно. Як приклад, загальні показники Української книжкової палати з видавничої продукції становили: у 1923–1924 рр. – кількість назв 2757, др. арк. 12420,32 тис., накладом 14,7 млн; у 1924–1925 рр. відповідно – 4508; 21387,17; 33,8; у 1925–1926 рр. – 4970; 24071,36; 30,2 [9, 25], у 1927–1928 рр. – 5 413 назв; 1929 р. – 6 480; 1930 р. – 8 079; 1931 р. – 8 086 [10, 842]. Усього за період з 1922 по 1932 рр. в УСРР було видано 65 068 назв [11, 8]. Однак ці цифри не можуть бути показником культурного рівня України цієї доби, адже головним критерієм є не кількість, а якість [10, 843].

Цікаво простежити склад покупців українського села 1920-х рр. та його динаміку щодо кількості спожитої літератури. Нами було досліджено такі групи покупців: дорослі селяни, службовці, організації, робітники, жінки, діти, молодь.

Найбільшу групу щодо кількості спожитих книжок на селі становили діти й молодь, у місті – організації. Питома вага дітей та молоді в сільських районах у 1924–25 р. становила 30,4 %, у 1925–26 р. – 35,6 %, у 1926–28 рр. – 42,5 %, та 29,9 % у нерайонних селах. Селяни купували в сільських районах 32,3–35,1 % загальної кількості книжок. У нерайонному селі попит підвищується до 54,6 %. Попит службовців на книжку

був від 8,5 до 11 %. Характерно, що у 1924–25 р. роль службовців була значно більшою і дорівнювала 22,7 %, а в нерайонному селі службовці купували лише 4,5 % книжок. Організації велику роль відігравали у місті, де вони закупували 42,2 % усіх книжок, у той час, як у районному селі цей відсоток знижувався до 11,1 %, у нерайонному селі – 11 %, а у 1925–27 р. – 14 %. Жінки та робітники становили незначний відсоток. Роль жінок була вагомішою у міських книгарнях, де вона дорівнювала 7,9 %, а у районному селі – 3,5 %. Вражає досить незначна питома вага робітників у міських книгарнях – 1,3 %, на селі цей відсоток ще нижчий – 0,7 % [12, 21]. Розподіляючи покупців щодо суми, витраченої на купівлю книг, ми побачимо, що на селі районному і нерайонному головне місце посідають селяни, організації, діти, молодь, службовці. В районному місті половину обігу займали організації – 49,4 % [12, 22].

Щодо попиту селян, потрібно зауважити, що головну роль купівельних інтересів селянина становила література з сільського господарств – від 18,8 % до 56,7 % загальної кількості куплених селянином книжок, від 25,9 % до 58,2 % витраченої суми. Купували селяни книжки з соціально-економічного відділу, які становили у 1924–26 рр. – 16,69 %, у свою чергу, художня література – 8,5–16,7 % кількості та лише 8,2–11,9 % суми. Проте, у 1927–28 р. селяни купували соціально-економічної книжки в районному селі лише 9,9 % від їх кількості та 13,8 % суми, тоді, як художня література становила в районному місті 23,4 % кількості і 32,8 % суми, а у районному селі – 21,2 % та 22,8 % (в порайонному селі 21,5 % та 18,9 %). В місті селяни купували дитячу книжку – 22,2 %, в селі цей відсоток знижується до 5,5 %. У 1926–28 рр. підручник становив у місті – 16,8 % попиту від загальної суми, а на селі – 21,6 %. Інші відділи посідали незначне місце, окрім юридично-довідкового, що становив на районному селі 8,1 % суми купівлі й у місті – 10,8 % купівлі. У нерайонному селі велику роль відігравали прикладні знання – 23,6 % кількості і 28,2 % суми. Отже, купівельні інтереси селянина обмежувалися відділами сільського господарства, підручниками, соціально-економічною, дитячою, художньою та довідковою книжкою.

Слід зазначити, що селяни купували книжку дорожчу від її середньої вартості. Проте, за окремими відділами ціна книжки не однакова. Найдешевше селянин купував дитячу літературу – від 4,5 до 10,1 коп., а кооперативну – 6,6–10,4 коп. Сільськогосподарську книжку селянин у нерайонному селі купував за ціною від 10,3 коп., в районному селі – від 16,5 коп. У свою чергу, ціна соціально-економічної книжки підвищується від 17,8 до 34 коп. Вражає дуже висока ціна довідкової книжки, що її купували селяни в районному місті (2 крб 31 коп.), але питома вага цього видання лише 1,8 % щодо загальної кількості проданих книжок [12, 24].

Наступна категорія споживачів друкованої продукції на селі – робітники, які найбільш кількісно купували дитячу літературу – 44,0 %, але щодо витраченої суми, цей відділ становив лише 5 %. Художня література посідала 24,0 % кількісно й 32,6 % сумою, а сільськогосподарчий відділ – 16,0 % кількісно, тоді як соціально-економічний – 60,5 %, на літературу з сільського господарства робітник витрачав лише 1,8 %. Щодо суми, яку витрачав

робітник на книжку, то слід відзначити, що з двох відділів – дитячого та сільського гос-подарства – робітник купував книжки середньої або нижче середньої ціни, тоді як соціально-економічну книжку (3 крб 60 коп.) та художню (1 крб 29 коп.) купував за високу ціну. Ці два відділи й становили 93,1 % усього книжково купівельного фонду робітників. У районному селі купівельні інтереси робітників в основному були зосереджені навколо художньої книжки – 61,9 % кількості й 69,2 % суми, з інших відділів відзначається дитяча книжка – 19% та довідково-юридична – 9,5 % [12, 24].

Службовці купували книжки з усіх основних відділів – дитячого, соціально-економічного, художнього, сільсько-господарського, кооперативного, та ін. Проте, роль цих відділів протягом років не була однаковою. Більш-менш певний і досить значний попит спостерігаємо на дитячу книжку, яка склала 31,4 % в місті та 16,8 % в районному селі. За сумою на дитячу книжку припадає не-значний відсоток загальних витрат службовця, проте, він поступово збільшувався з 3 % до 7,5 %. Досить значну роль відігравала соціально-економічна книжка. Так у 1924–25 р. – 35,2 %, у 1925–26 – 28,7% кількісно та 34,0 % всієї суми, у 1926–28 р. у місті – 9,8 %, поступаючись місцем художній книжці, яка зростає цього року до 25,0 %, замість 8,4 % та 4,5 % попередніх років. У районному селі відсо-току соціально-економічної книжки кількісно зменшується і становить 20,3 %, а художньої – 22,4 % [12, 26].

Купівельні інтереси дітей зосереджувалися головним чином на художньому та дитячому відділах. Причому роль художнього відділу зростала. Щодо кількості, діти купували у 1924–25 р. – 20,9 %, у 1925–26 р. – 30,8 %, у 1926–28 р. у селі – 31,2 %, у місті – 65,9 %; щодо суми, художня книжка значно зростає, починаючи з 14,5 % у 1924–25 р., а у 1926–28 р. вже 64 %. Як бачимо, й кількісно, і сумою художня книжка посіла по-важне місце у дітей. Дитяча книжка становила від 25 % до 42,4 % за кількістю й від 16,6 %, до 33,6 % за сумою. Відізнити дитячу книжку від художньої досить важко і обидва ці відділи дорівнюють в місті 90,9 %, на районному селі – 80,6%. Окрім цих двох головних відділів, діти купували підручник, який у цій групі становив від 6,2 % до 29,4 % за кількістю та від 13,5 % до 66,2% за сумою. Щодо інших відділів, то цікаво відзначити, що діти купували незначну кількість складної для дитячого віку книги – соціально-економічну 13,8% кількісно та 22,3 % щодо суми, тобто діти купували книжку для батьків. У 1926–28 р. діти багато купували кооперативної деше-вої книжки – 12,5 % кількісно та 1,5 % щодо суми – ціною переважно 1,3 коп. Інші відділи цікавили дітей незначною мірою, окрім природознав-ства та прикладних знань, які становили 14,8 % кількісно та 6,6 % щодо суми. У районному селі витрати дітей сконцентрувалися навколо художньої та майже таку ж сам роль (46,48 %) відігравала сільськогосподарська книжка. Це теж є показником просунення книжки до батьків через їхніх дітей.

Молодь переважно цікавилася соціально-економічною книжкою – 49,5 % в місті, а у районному селі найбільш-ший відсоток припадав на художню – 42,5 % кількісно, що ж до суми – соціально-економічна книжка становила 25,5 % у місті, а художня у районному селі посідала 35,4 %, що свідчить про

недо-рогу ціну книжок із цих відділів, у середньому 13,1 % та 15,5 коп. У районному селі дитяча книжка становила 25,4 % кількісно та 11,2 % щодо суми. Підручник також цікавив молодь районного села значною мірою – 20,5% кількісно і 43,9 % за сумою, середня ціна підручника – 32,9 коп. У місті підручник був більш дорогий – 93,9 коп. та з усієї книжкової продукції, що її споживала міська молодь, цей відділ посідав значно менше місце аніж у районному селі – 10,4 % кількісно та 37,6 % суми. Художня та дитяча книжка мали в місті однаковий відсоток: 18,0 % кількісно, 18,5 % щодо суми, дитяча – нижче від середньої ціни, а саме 15,9 %. Інші відділи мали незначний відсоток як щодо кількості, так і щодо суми.

Купівельні інтереси жінок дуже виразно виявляють тенденцію до звуження свого обсягу. У 1924–25 р. вони зосереджувалися на семи відділах, при чому з художнього, соціально-економічного, сільсько-господарчого, природознавства та прикладних знань як кількісно, так і сумою книжка посідала від 14,8 % до 27,6 %. Значний відсоток мала дитяча книжка – 13,5 % кількісно та 1,9 % суми (пересічної ціни 2,3 коп.), кооперативний – 11,4 % кількісно, підручник – 10,3 %. У 1925–26 р. інтереси жінок зосереджувалися навколо п'яти відділів. Зменшуються інтереси до природознавства та прикладних знань, відсоток яких упав із 16,0 % до 3,3 %, зовсім випав кооперативний відділ, значно зменшився художній. За рахунок цих трьох відділів зростає попит на сільськогосподарську книжку майже – з 17,2 % до 34,1 % та на дитячу – 13,6 % у 1924–25 р. та 26,6 % у 1926–26 р. Постійно зростає попит на підручники – з 10,3 % до 15,2 %. Деяке значення мали соціально-економічний відділ – 11,5 % та художній – 8,2 % за кількістю, щодо суми 13,4 % та 9,9 %. У 1926–28 р. читацькі інтереси жінок зосереджуються у місті на трьох відділах: дитячому, який щодо кількості мав 47,6 % та суми 29,7 %, соціально-економічному – 31,2 % кількісно та 25,4 % щодо суми й художньому – 10,9 % та 12,7 %. У районному селі інтереси жінок зосереджувалися навколо художнього – 47,3 % за кількістю й 64,1 % щодо суми, та дитячого відділів – 21,5 % та 10,0 %. Щодо інших відділів, то жінки купували незначну кількість книжок за ці роки [12, 32].

Організації, як колективний покупець книжок, не виявляли постійності своїх читацьких інтересів через свою різноманітність. Проте певні закономірності простежуються і у цій групі. В 1924–25 р. організації зосереджують свої інтереси навколо дитячої книжки – 46,8 % кількісно та 33,7 % щодо суми, кооперативної – 25,2 % і 16,8 %, художньої 10,4 % і 13,0 %, соціально-економічної – 6,0 % і 11,4 %. Інші відділи мали невеликий відсоток. Середня ціна книжки цього року була нижче загальної пересічної – 7,9 коп. замість 12,6 коп. Це стало наслідком великого відсотку дитячої книжки, яка взагалі дешева. Споживали книжку переважно бідні організації та з обмеженим колом читацьких інтересів – шкількоопи. Відсутність підручників у 1924–25 р., які мусили б купувати шкількоопи, пояснюється тим, що кооперація у ті часи підручниками на селі майже не торгувала.

У 1925–26 р. організації розпочали купувати підручник – 57,8 % щодо кількості та 14,3 % за сумою. На дитячу літературу припадало 10,7 % кількісно та 3,0 % за сумою. Повільно йшла книжка з сільського господарства – 9,1 % кількісно, але щодо суми цей

відділ посідав значне місце – 57,7 %. Інші відділи посідали незначне місце. Пересічна ціна книжки у 1925–26 р. коштувала трохи вище загальної пересічної ціни – 19,6 коп. за-мість 18,9 коп. Зменшується кількісно дитяча книжка, але зростає попит на підручник та сільське господарство. У 1926–28 рр. помічаємо іншу картину – у місті головну роль щодо кількості й щодо суми відігравала художня книжка (36,1 % та 40,1 %), далі соціально-економічна – 26,8 % та 25,8 %. Дитяча книжка залишилася на тому самому рівні, що й попереднього року – 11,0 %. Дещо знизився попит на підручник – 10,5 % кількісно та 20,1 % за сумою. У районному селі мали попит: підручник – 42,1 % кількісно та 37,1 % щодо суми, кооперативний відділ – 28,3 % та 37,7 %. У нерайонному селі підручник поступається плакатові, який дорівнює 68,9 % кількісно й 87,0 % щодо суми, а кооперативна книжка – художній (20,6 % та 8,7 %). Художню книжку купували дешевої ціни – 8,8 коп. за примірник, плакат – 26,6 коп. Середня ціна у нерайонному селі була вищою загальної пересічної ціни (21,1 коп. замість 11,4 коп.) [12, 34].

Аналізуючи продану видавництвами для села книжку за тематикою, було виявлено: щодо художньої літератури у районному містечку попитом користувалися переважно класики – С. Васильченко (пер. ціна 12,5 коп.), В. Короленко (5,5 коп.), Ю. Стефанік (5,5 коп.), А. Слісаренко (6,25 коп.). Популярними були твори В. Винниченка.

Найбільшим попитом у соціально-економічному відділі користувалися книжки з лєнінізму – 75,5 % кількісно та 28,7 % щодо суми, але ця книжка була обов'язковою для кожного споживача, чим і пояснюється їх така кількість. Ці книжки замовляли переважно бібліотеки. Партийна література становила 10,1 % кількості та 59,3 % щодо суми. Серед партійної літератури найбільшою була частка стенографічних звітів XV партз'їзду (56,7%). Певне місце у цьому відділі посідала релігійна книжки – 4,0 % кількісно та 2,4 % щодо суми. Інші теми – жіноче питання, військова справа, побут, тощо – не привертали великої уваги покупців. Щодо української книжки – попитом користувалися: антирелігійна – 21,7 %, з жіночого питання – 8,7 %, з педагогіки – 6,5 %, військова – 4,3 %, лєнін-ська – 50 %. Найвищої ціни купували стенографічні звіти та проробки цих звітів – 2,87 коп., антирелігійну книжку продавали у середньому по 20 коп., лєнінську – 12,4 коп.

З відділу сільське господарство питому вагу (щодо суми) мали: бджільництво, садівництво, рільництво, переробка сільськогосподарських продуктів, городництво та ін. Значне місце посідала кооперативна книжка – ста-тутти (52,9 %), з питань практики кооперативного будівництва. Середня ціна кооперативної нестатутної книжки становила 31,5 коп.

Попит на дитячу українську книжку становив 58 %. На першому місці серед постачальників дитячої книжки був російський приватник Міріманов, книжки його видавництва продавали 25,6 %, на другому місці – кооперативне видавництво „Книгоспілка”, хоч її книжка коштувала трохи дорожче за пересічну ціну, на третьому – кооперативне видавництво „Культура”, книжка якого продавалася за високою ціною, але вона була переважно україномовною. Друковану продукцію видавництва „Радуга” купували за дешевою ціною – від 22 коп. Незначну роль посідала

книжка ДВУ, до того ж з його продукції споживалася пере-важно дешева книжка, якої в ДВУ не вистачало.

Щодо літератури з техніки, медицини, природознавства, її споживали у незначній кількості. Найбільшим був попит на медичну та технічну книжку – 40 %, а з природознавства, біології та астрономії – 30 %. Найдешевша книжка була з астрономії (14 коп.), медична (25,4 коп.), з біології (68,3 коп.), технічна (1 крб 30 коп.), з рільництва (2 крб). Довідково-юридичну книжку становила три головні підвідділи: кодекси, словники та календарі. Найбільшу роль відігравали календарі, далі йшли словники та кодекси. Щодо плакатів та портретів, то купували та селі переважно портрети – 62 % (виключно російські) від загальної кількості продажу, ціною 14,6 коп. Друге місце посідали картини – 20 % (теж російські), ціною 10 коп., мапи (українські й російські) та плакати (українські) займали незначне місце – 18 %. Середня вартість мап 1 крб 90 коп., плакати – 25 коп. [12, 48].

Дослідивши попит, ми простежили пропозиції й зауваження селян та книгарів стосовно друкованої продукції, що пропонувалась споживачеві. Про попит на книжку у селі бібліотекарі зауважували, що потребу в літературі більшою мірою мало доросле населення, якому не вистачало популярно-наукової та сільськогосподарської книгопродукції. Інтереси молоді зосереджувалися в основному навколо белетристики, творів сучасних письменників (оповідання, романи), книг із питань культури й побуту, соціально-економічних та гуманітарних знань. У свою чергу, середньостатистичний селянин потребував книжок про скотарство, птахівництво, рільництво, садівництво, городництва, лісовпорядкування, про боротьбу зі шкідниками та ін. Багато скарг від селян надходило з приводу ціни на книжки, яка була не доступною, хоча сама книжка була корисною. Особливо дорогою була українська книжка.

Розповсюдженням книжкової продукції на селі займалися самі видавництва, але, починаючи з другої половини 20-х рр., держава ліквідує приватні та майже всі кооперативні, залишивши пріоритетне право продажу друкованої продукції лише за „Книгоспількою” та державними видавництвами [13, 266]. Розуміючи, що це може призвести до ажіотажу з боку споживача, держава наділила певними книготорговельними функціями установи, організації, заклади, які були не пов’язані та й не компетентні у цій справі. Прикладом цього є випадок, який описав С. Сірополько: „Даремно стара бабуся не хотіла брати книжки Левітіна – „Правила гри в футбол” ... Уперті робітники крамниці такі „умовили” її взяти: може, мовляв, і справді перед смертю дове-деться пограти в футбол. Мені ж особисто, – продовжує дописувач, – до 2 пачок махорки на вернула книжка Бондаренка „Як розводити свиней” за 20 коп., хоч її вже давненько переоцінено на 5 коп. Я зауважив продавцеві, що так розповсюджувати літературу не можна, але дістав таку відповідь: „Моя яка діла? Мені наказано...” [10, 836]. Наслідки від продажу книжок „в нагрузку” до дефіцитного краму були жахливими. Селяни більшість книжок, які йшли як додаток до товару, не читали, вони використовувалися на цигарки та накривання глечиків, а скільки затрачено було коштів і праці.

Таким чином, дослідивши особливості попиту та пропозиції книжки в українському селі періоду непу ми дійшли таких висновків: по-перше, забезпечення селянина друкованою продукцією проходило за умов внутрішньополітичних процесів становлення та утвердження радянської влади в УСРР з її контрольно-наглядними функціями у книговидавничій та книготоргівельній сфері, що не могло не вплинути на якість книжкової продукції; по-друге, дослідження показало, що село 1920-х рр. із його соціальною строкатістю мало свого індивідуального споживача, інтереси якого щодо друкованого слова були різнобічні, часто не збігалися із державним замовленням.

1. Литвин В. Учасникам і гостям П'ятого Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького, 2004. – Вип. 8.
2. Бабенко С.Г. Історія кооперативного руху: Львівська комерційна академія. – Львів, Інститут українознавства НАН України, 1996; Жатко В.О. Основи журналістики та редакційно-видавничої справи. – К.: СПД В.О. Жатко, 2005; Тимошик М.С. Історія видавничої справи. – К.: Наша культура і наука, 2003; Кізюн В.К. Видавнича діяльність державних, суспільно-політичних та громадських організацій в 20-ті р.: Дис. ... канд. іст. наук / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка: 07.00.06. – К., 1994.
3. Ківишар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). – К.: Логос, 1996.
4. Молодчиков О.В. Книга Радянської України. – К.: Політвидав України, 1974.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 174. – Оп. 1. – Спр. 77.
6. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1922. – Ч. 15.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1665.
8. Ауф М., Коваль М. Книгу в маси. – Харків: Книжкова палата УРСР, 1965.
9. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923–1926) // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2.
10. Сірополько Степан. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001.
11. Скачков В.М. Видавнича справа, поліграфія та книготоргівля на Україні (1917–1963). Бібліографічний покажчик. – Харків: Редакційно-видавничий відділ книжкової палати УРСР, 1964.
12. Нечаєв М. Книжка та її покупець на селі. – К.: Український науковий інститут книгознавства, 1929.
13. Книга и книжное дело в СССР: Сб. док. и мат. (1917–1941). – К.: „Наукова думка”, 1965.

Л.Л. Бабенко

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ СПЕЦСЛУЖБ У БОРЬБІ З РЕЛІГІЄЮ ПЕРІОДУ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Органи Державного політичного управління в Україні жорстко і неухильно контролювали проведення єдиної загальнодержавної політики. Їхня діяльність як структурного підрозділу ОДПУ СРСР була спрямована на забезпечення реалізації найближчих та перспективних завдань державних і господарських органів, боротьбу з політичним інакомисленням тощо. Одним із пріоритетних напрямів органів державної